

УДК 94(410) «1832/1884»:342.8-055.2

Наталія Залеток*

ПРОБЛЕМА НАДАННЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА БРИТАНСЬКИМ ЖІНКАМ У ХОДІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ РЕФОРМ (1832–1884)

Проведено аналіз трьох парламентських реформ (1832 р., 1867 р., 1884 р.) у Великій Британії щодо надання жінкам виборчого права. Акцентується увага на аргументації прихильників та противників надання жінкам права голосу. Висвітлено значення парламентських реформ для розвитку суфражистського руху у Великій Британії.

Ключові слова: жінки, суфражизм, парламентські реформи, виборче право, акт, поправка.

Суспільно-політичний рух жінок за рівноправ'я зародився у першій половині XIX ст. Саме у цей час жінки різних країн починають висувати вимоги щодо надання їм права обіймати державні посади, отримувати освіту, самостійно займатися торгівлею та підприємницькою діяльністю, працювати за професією тощо. Разом з тим, вирішальною рисою цього періоду стає боротьба за політичне рівноправ'я, насамперед, за право голосу.

Надання виборчого права жінкам Великої Британії супроводжувалось тривалою боротьбою, яка в сучасній зарубіжній та пострадянській історіографії отримала назву «перша хвиля фемінізму» або «суфражизм» (від англ. «suffrage» — «право голосу»).

Грунтовне дослідження проблем, пов'язаних з наданням британським жінкам права голосу сприятиме усвідомленню причин розколу суфражистського руху на помірковану та радикальну течії, а також дасть змогу більш об'єктивно висвітлити особливості суспільно-політичного життя Великої Британії впродовж XIX ст.

Метою статті є спроба об'єктивного висвітлення місця проблеми надання жінкам виборчого права у ході здійснення парламентських реформ (1832 р., 1867 р., 1884 р.) у Великій Британії.

Було проведено аналіз *джерельної бази* (законодавчі акти британського парламенту, парламентські звіти) та *історіографічних розробок* (А. Ісба¹, Л. Нім Мейхол², М. Пью³, С. ван Вінгерден⁴ та ін.).

* Залеток Наталія — аспірантка 1 року навчання кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, natti02@yandex.ru.

¹ Isba A. Gladstone and Women. — Continuum International Publishing Group, 2006. — 253 p.

1832 р. став періодом здійснення першої парламентської реформи і важливою віхою у реформуванні британського виборчого законодавства. У червні цього року набув чинності «Закон про внесення поправок до народного представництва в Англії та Уельсі». В акті, поряд з майновим цензом, вперше було чітко прописано статеві обмеження, зокрема, право голосу надавалося лише особам чоловічої статі⁵. Таке явне виключення жінок з кола виборців, згідно Закону 1832 р., зробило появу вимог щодо надання жінкам виборчого права неминучою⁶.

Невдовзі після прийняття вищевказаного закону Мері Сміт — заможна англійка родом зі Стенмору, графство Йорк, висловила протест, направивши петицію до парламенту, представлену у Палаті Громад 3 серпня 1832 р. депутатом Генрі Хантом (на прізвисько «Оратор»). У своєму виступі він оголосив зміст вимог М. Сміт, яка заявляла, що: «...вона є платником податків і тому не розуміє, чому їй не було надане право участі у виборі Представника; вона також стверджує, що жінки підлягають рівному з чоловіками покаранню за порушення законодавства, у тому числі, і смертній карі, а, отже, жінки повинні мати право участі у творенні законодавства... Вона не бачить підстав для виключення жінок зі сфери соціальних справ, враховуючи той факт, що для них відкрито перспективу престолонаслідування... Кожна незаміжня жінка, яка проходить необхідний майновий ценз, повинна мати право обирати членів парламенту...»⁷. Але парламентарі проігнорували вимоги М. Сміт, обмежившись саркастичними коментарями.

Наступною віхою у розгляді питання щодо надання жінкам виборчого права став 1867 р. — час прийняття другої парламентської реформи. Багато дослідників проблеми вважають, що саме 1867 р. відправною точкою у розгортанні суфражистського руху. Вибір цієї дати обумовлений двома головними причинами. *По-перше*, цього року були засновані достатньо потужні суфражистські організації — Національне товариство за жіноче виборче право у Лондоні і Товариство жіночого виборчого права у Манчестері. Невдовзі поширився процес формування подібних організацій по всій території Англії. *По-друге*, під час розгляду нового виборчого законодавства 20 травня 1867 р. видатний полі-

² Nym Mayhal L.E. The Militant Suffrage Movement: Citizenship and Resistance in Britain, 1860–1930: Citizenship and Resistance in Britain, 1860–1930. — Oxford University Press, 2003. — 232 p.

³ Pugh M. The March of the Women: A Revisionist Analysis of the Campaign for Women's Suffrage; 1866–1914. — Oxford University Press, 2000. — 303 p.

⁴ Wingerden S.A. van. The Women's Suffrage Movement in Britain, 1866–1928. — Palgrave Macmillan, 1999. — 227 p.

⁵ An Act to amend the Representation of the People in England and Wales, passed 7th June 1832 (with an abstract). — London: printed by George Eyre and Andrew Spottiswoode printers to the King's Most Excellent Majesty, 1835. — P. 13, 14, 18.

⁶ Nym Mayhal L.E. The Militant Suffrage Movement: Citizenship and Resistance in Britain, 1860–1930: Citizenship and Resistance in Britain, 1860–1930. — Oxford University Press, 2003. — P. 14.

⁷ Rights of Women // Hansard Deb 03 August, 1832. — Vol. 14. — C. 1086.

тичний діяч, депутат від Ліберальної партії Джон Стюарт Мілль вперше у британському парламенті виступив із поправкою на користь надання виборчого права жінкам.

Відповідно до тексту білля «Про представництво» 1867 р. (який невдовзі набув сили закону), право голосу мав отримати *чоловік*, що досяг повноліття, був дієздатним, впродовж року проживав на території міста, від якого зареєстрований виборцем, виступав власником чи орендарем житлового будинку, сплачував усі необхідні податки, включно з податком на бідних⁸. Поправка Дж. С. Мілля передбачала вилучення з тексту проекту закону слова «чоловік» і його заміну на слово «персона»⁹. У разі схвалення поправки право голосу (на тих же умовах, що й чоловіки), мали б отримати лише самотні жінки і вдови, які сплачували податки. Враховуючи майновий ценз, поправка була орієнтована переважно на представниць середнього та вищого прошарків суспільства. Необхідно наголосити, що мова не йшла про надання права голосу заміжнім жінкам, оскільки, відповідно до тогочасного британського законодавства, взявши шлюб, жінка, зазвичай, позбавлялась майнових прав на користь чоловіка. До того ж, Дж. С. Мілль не ставив питання про надання британкам можливості бути обраними до парламенту.

Під час свого виступу автор поправки наголосив на найбільших проявах несправедливості щодо жінок. Серед них можна виділити дві найістотніші. Так, відповідно до британських законів, «*право голосу мають власники прибутку не менше 5 000 фунтів щорічно, а отже, найбільніший чоловік має можливість отримати право голосу за умови, що він колись зможе досягти необхідного майнового цензу; але ні походження, ні вдача, ні заслуги, ні зусилля, ні розум...*»¹⁰ не зможуть стати підставою надання подібного права жінці.

Другим проявом несправедливості на думку Дж. С. Мілля була невідповідність існуючого укладу основам британської Конституції внаслідок порушення її давнього принципу, за яким оподаткування і представництво є взаємопов'язаними поняттями — відсутність (наявність) одного з них безумовно приводить до відсутності (наявності) іншого¹¹.

Не зважаючи на обмеженість пропонованих Дж. С. Міллем суспільних змін, текст поправки викликав серйозне занепокоєння серед парламентарів. Такий висновок можна зробити з огляду на коментарі противників прийняття поправки. Їхні виступи переважно стосувалися надання права голосу заміжнім жінкам, вступу жінок до лав армії чи присутності у Палаті Громад у якості депутатів, тобто, тих питань, які не стосувалися тексту поправки (про що, безпосередньо перед моментом голосування, зазначав і сам її автор¹²). Так, депутат

⁸ *Wilkinson R. The Representation of the people act 1867: with practical and explanatory notes, and abstract of the act, and a full index. — London: Stevens and Haynes, 1868. — P. 2.*

⁹ Representation of the People Bill [Bill 79]. Clauses 3, 4. — HC Deb 20 May 1867, vol. 187. — С. 829.

¹⁰ Representation of the People Bill [Bill 79]. Clauses 3, 4. — HC Deb 20 May 1867, vol. 187. — С. 817.

¹¹ Ibid., с. 818.

¹² Ibid., с. 842.

від Консервативної партії Джон Карслейк зазначив, що незаміжні жінки та вдови перебувають у «перехідному стані», оскільки перед ними відкрита перспектива одруження. У разі втілення цієї перспективи в життя жінка позбавлялася б права голосу. У разі прийняття поправки частина британок могла б знехтувати заміжжям, надаючи перевагу політичним правам (що було небажаним). Також могло постати питання про надання права голосу заміжнім жінкам (що також було небажаним)¹³. Семюель Лейн, депутат від Ліберальної партії, теж виступив проти поправки. Як видно зі стенограми його виступу, позиція парламентаря ґрунтувалась на озвучених ним відмінностях між чоловіком і жінкою. Зокрема, він стверджував, що у всіх питаннях, де необхідні грубість, практична сила, врівноважений характер та розум, першість належить чоловіку. Натомість, у тих питаннях, де потрібна лагідність, м'який характер та доброзичливість, перевага знаходиться на боці жінки¹⁴. Він також висловив сподівання, що день, коли британські жінки стануть маскулінними, а чоловіки фемінізуються, настане ще не скоро. У якості показового прикладу такого «небажаного» суспільного укладу С. Лейн наводив модель суспільних відносин народності «фон» у західноафриканській Дагомеї (сучасний Бенін), де існувала елітна жіноча армія¹⁵.

Результати голосування в Палаті Громад виявилися не на користь вирішення проблеми жіночого рівноправ'я: 196 парламентарів проголосувало проти поправки, тоді як за її прийняття віддали свої голоси лише 73 депутати¹⁶. Не зважаючи на те, що поправка не була схвалена, сам факт її внесення до розгляду у Палаті Громад, а також достатньо висока кількість прихильників поправки серед депутатів засвідчили початок серйозних змін у британському суспільстві.

Значення поправки Дж. С. Мілля було високо оцінене однією із найвідоміших лідерок суфражистського руху, Міллісент Фосетт: *«Ця тема (питання жіночого виборчого права — Авт.) викликала таке презирство у депутатів, що Палата Громад, ймовірно, відмовилася б вислухати будь-якого іншого члена парламенту, окрім Мілля. Він був серед тих парламентарів, чий високий інтелектуальний статус надавав можливість підняти це питання і не бути висміяним. На превеликий подив, 74 депутати парламенту його підтримали... Протягом всього свого життя він вважав це питанням першорядним...»*¹⁷.

Цікавим є факт, що 26 листопада 1867 р. на додаткових виборах до Палати Громад проголосувала жінка. Це сталося через помилкове внесення до виборчих списків Лілі Максвелл, яку Лідія Беккер, лідер Манчестерського товариства жіночого виборчого права, переконала прийти на дільницю і проголосувати¹⁸. Вона ж і супроводжувала Лілі Максвелл до виборчої дільниці. Хоча невдовзі голос Максвелл було визнано недійсним за рішенням суду, за оцінками

¹³ Ibid., сс. 829–830.

¹⁴ Ibid., с. 839.

¹⁵ Ibid., с. 839.

¹⁶ Ibid., с. 843.

¹⁷ *Spencer H., John Stuart Mill. His Life and Works / Herbert Spencer, Henry Fawcett. — Echo Library, 2007. — Pp. 64–65.*

¹⁸ Оскільки підходила за всіма вимогами відповідно до закону 1832 р., за винятком статі.

дослідників, приклад, який подала Лілі Максвелл, «переніс жіноче виборче право зі сфери теоретичних можливостей до фактичного втілення, надавши потужний імпульс подальшому розвитку жіночого руху»¹⁹.

Період між другою (1867 р.) та третьою (1884 р.) парламентськими реформами характеризувався поданням резолюцій та законопроектів окремими парламентарями-прихильниками надання виборчого права жінкам. Але ці спроби не мали очікуваного успіху.

Разом із тим, вказаний період означився певним розширенням політичних прав британок. Так, у 1869 р. було прийнято закон, що надавав право голосу на місцевих виборах вдовам та заможним неодруженим жінкам. У наступному році жінки отримали право голосувати та бути обраними до шкільних рад²⁰.

Значна кількість суфражистів поклала великі надії на третю парламентську реформу. Варто зазначити, що значна частина правлячої Ліберальної партії підтримувала суфражистський рух. Зокрема, у 1883 р. 110 депутатів-лібералів направили меморандум на ім'я прем'єр-міністра Вільяма Гладстона. Зміст документу зводився до того, що Білль про реформу «буде схвалено за умови, що він надаватиме виборче право усім особам (без статевого поділу), які мають необхідну кваліфікацію»²¹.

6 липня 1883 р. у парламенті відбувся розгляд резолюції, автором якої був депутат від Ліберальної партії Х'ю Масон. Текст резолюції був наступний: «На думку цієї Палати, право голосу на виборах до парламенту має бути надане жінкам, які відповідають діючим вимогам до виборців, і мають повне право голосу на місцевому рівні»²².

У своєму виступі Х. Масон наголосив на несправедливості по відношенню до жінок, які мають сплачувати податки і виконувати громадянські обов'язки, але не наділені правом голосу. «У цій країні були жінки-монархи, які володіли скіпетром і виконували високі державні функції розумно, сумлінно і патріотично... якщо жінки, придатні до виконання таких високих обов'язків, ... вони гідні того, щоб мати право голосу...»²³. Він також зазначив, що не виступає за те, «... щоб жінки отримали можливість стати членами парламенту..., не пропонує зробити їх солдатами або матросами, кочегарами, залізничниками чи шахтарями...»²⁴. Вимоги щодо надання права голосу насамперед стосувалися самотніх жінок і вдів. У цілому, практично не змінилась й система аргументації прихильників та противників надання жінкам виборчого права. Але, у зв'язку з прийняттям у 1870 р. «Закону про власність одружених жінок», у разі втілення

¹⁹ Wingerden S.A. van. The Women's Suffrage Movement in Britain, 1866–1928. — Palgrave Macmillan, 1999. — PP. 16–17.

²⁰ Шкільні ради — державні органи в Англії та Уельсі (час існування: 1870–1902); метою їхньої діяльності було створення і управління початковими школами.

²¹ Wingerden S.A. van. The Women's Suffrage Movement in Britain, 1866–1928. — Palgrave Macmillan, 1999. — P. 51.

²² Parliamentary Franchise (Extension to Women) // Hansard Deb 06 July, 1883. — Vol. 281. — С. 664.

²³ Ibid., с. 666.

²⁴ Ibid., с. 666.

резолуції на практиці, право голосу мала отримати також частина заміжніх жінок, які потрапляли під його дію. Цей факт було підмічено депутатом-лібералом Едвардом Літхамом, який виступав проти ухвалення резолюції²⁵. Резолюція Х. Масона провалилась незначною — лише у 16 голосів — більшістю її противників (співвідношення 130 голосів «проти» поправки до 114 голосів «за»)²⁶.

У 1884 р., на розгляд парламенту було подано законопроект, який передбачав надання права голосу власникам будинків і квартирантам в округах. Він мав статус урядового і тому, майже напевно, депутати мали його підтримати. Бекбенчер Вільям Вудалл запропонував залучити до кола виборців ще й жінок²⁷. Але, на думку В. Гладстона, включення до електорату жіночого населення призвело б до «перенавантаження» законопроекту. Цей факт, в свою чергу, став би гідним приводом для відхилення Білля Палатою Лордів, про що В. Гладстон зазначив у листі від 13 травня 1884 р. до президента Департаменту місцевого самоврядування, сера Чарльза Дільке²⁸.

Свою позицію щодо поправки Вільям Гладстон у відповідь на лист Вільяма Вудалла пояснив наступним чином: «... відповідальність за вирішення питань, з якими ми маємо справу у ході розгляду “Білля про виборче право”, цілковито і неподільно лежить на уряді... до законопроекту було включено стільки, скільки, на думку (уряду — Авт.), реально може бути виконано. Впровадження того, що ставитиме під сумнів проходження Білля, ставить під загрозу заходи, які є бажаними для... країни. Тому давати згоду на впровадження такого положення (про надання жінкам виборчого права — Авт.) з нашого боку є порушенням обов’язку перед... нацією»²⁹.

Під час голосування за поправку Вудалла, зі згоди прем’єр-міністра, Головний Хлист Ліберальної партії поширив серед депутатів меморандум, у якому йшлося про те, що прийняття поправки призведе до провалу Білля і відставки уряду. Як наслідок безпосереднього втручання прем’єр-міністра, 104 члени Ліберальної партії, які раніше виступали на підтримку надання жінкам виборчого права, проголосували проти поправки Вудалла, хоча близько 32 лібералів кинули виклик Гладстону, проголосувавши «за». Щоправда, урядовий Білль у Палаті Лордів все одно провалився і був схвалений лише влітку наступного року³⁰.

Як зазначає дослідник проблеми М. Пью, Гладстон не лише виступив з протестом проти включення поправки щодо надання жінкам виборчого права, але й не зробив жодного кроку у напрямку організації внутрішньопартійного

²⁵ Ibid., с. 678.

²⁶ Ibid., сс. 723–724.

²⁷ Pugh M. The March of the Women: A Revisionist Analysis of the Campaign for Women's Suffrage; 1866–1914. — Oxford University Press, 2000. — P. 130.

²⁸ Isba A. Gladstone and Women. — Continuum International Publishing Group, 2006. — PP. 146–147.

²⁹ Ibid., p. 148.

³⁰ Pugh M. The March of the Women: A Revisionist Analysis of the Campaign for Women's Suffrage; 1866–1914. — Oxford University Press, 2000. — P. 130.

обговорення проблеми, важливість якої він не заперечував³¹. Дослідниця А. Ісба вказує також на побоювання Гладстона, що жінки, у разі надання їм виборчого права, голосуватимуть за Консервативну партію³².

Таким чином, практично всі поправки і резолюції прихильників надання жінкам виборчого права за вказаний період були орієнтовані на самотніх жінок і вдів, які мали відповідний майновий ценз і сплачували всі необхідні податки. Враховуючи майновий ценз, це стосувалось лише представниць середнього та вищого прошарків суспільства. Також не йшла мова про надання виборчого права заміжнім жінкам; не вважалось необхідним надання британкам можливості бути обраними до парламенту.

Підсумовуючи, можна визначити, що спільними впродовж 1832–1884 рр. аргументами щодо надання жінкам права голосу були наступні: жінки мають право престолонаслідування; сплачують податки; виконують однакові з чоловіками законодавчі приписи і підлягають однаковому покаранню за їхнє невиконання, а, отже, вони повинні мати право обирати представника їхніх інтересів у парламенті.

У зазначений період для значної кількості противників запровадження виборчого права для жінок було притаманне відверте висміювання пропонованих змін. Вони вважали, що надання жінкам права голосу призведе до маскулінізації останніх, нехтування заміжжям задля збереження виборчих прав тощо. Значна увага приділялася негативним наслідкам можливої присутності жінок у парламенті, надання права голосу заміжнім, їхнього прилучення до лав армії — тобто тим проблемам, про які не йшла мова у пропозиціях просуфражистськи налаштованих парламентарів.

Загалом, наслідком трьох парламентських реформ ХІХ ст. (1832, 1867, 1884–1885 рр.) стало зростання кількості виборців з 670 тис. у результаті першої реформи до 2,5 млн. — у результаті другої і 5,7 млн. — у результаті третьої. Але виборче право так і не стало загальним. До парламентської реформи 1918 р. диспропорція в праві голосу проявлялася у двох основних напрямках: 1) з поля електоральної політики були виключені жінки; 2) право голосу мала лише частина чоловіків відповідно до обмежень за майновим цензом³³.

Відсутність значних результатів у боротьбі за виборче право сприяло значному зростанню чисельності учасників суфражистського руху і створенню наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. двох найпотужніших суфражистських організацій — поміркованого Національного союзу жіночих суфражистських товариств (НСЖСТ) на чолі з Міллісент Фосетт та радикального Жіночого соціально-політичного союзу (ЖСПС), очолюваного Еммелін Панкхерст. Однією з причин радикалізації членів ЖСПС, на нашу думку, була тривала

³¹ Ibid., P. 130.

³² *Isba A. Gladstone and Women.* — Continuum International Publishing Group, 2006. — P. 147.

³³ *Чикалова И.Р.* Британский лейборизм: гендерные идеологии и практики (Первый парламентский успех 1906 г. — победные выборы 1997 г.) Общество и гендер. Материалы Летней школы в Рязани. — Рязань, 2003. — С. 172.

відсутність результатів боротьби, спричинена несприятливою для жінок політичною ситуацією, наявністю затягування вирішення питання щодо надання жінкам виборчого права з боку впливових парламентарів.

**ПРОБЛЕМА ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ПРАВА
БРИТАНСКИМ ЖЕНЩИНАМ В ХОДЕ ПАРЛАМЕНТСКИХ РЕФОРМ
(1832–1884 гг.)**

Залеток Наталья (аспирантка 1 года обучения кафедры всемирной истории Института исторического образования Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, natti02@yandex.ru)

Проведен анализ трех парламентских реформ (1832 г., 1867 г., 1884 г.) в Великобритании относительно предоставления женщинам избирательного права. Акцентируется внимание на аргументации сторонников и противников предоставления женщинам права голоса. Освещено значение парламентских реформ для развития суфражистского движения в Великобритании.

Ключевые слова: женщины, суфражизм, парламентские реформы, избирательное право, акт, поправка.

**THE PROBLEM OF GRANTING OF THE SUFFRAGE TO THE BRITISH
WOMEN DURING THE PARLIAMENTARY REFORMS (1832–1884)**

Zalietok Natalia (postgraduate of the first year of the World History Department, Institute of Historical Education of the National Pedagogical University М.П. Dragomanov, natti02@yandex.ru)

The analyze of the three Parliamentary Reforms (1832, 1867, 1884) in the UK in relation to the issue of women's suffrage was held. Attention is accented on the argumentation of supporters and opponents of the women's suffrage. The significance of Parliamentary Reforms for the development of the suffrage movement in Great Britain had been highlighted.

Keywords: women, suffragism, parliamentary reforms, suffrage, act, amendment.